

Гарбар І. В.,*старший викладач кафедри мовної підготовки**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
<https://orcid.org/0000-0002-6666-5887>***Гарбар А. І.,***старший викладач кафедри мовної підготовки**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
<https://orcid.org/0000-0003-0768-847X>*

АНАЛІЗ АНОРМАТИВНИХ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ЛІНГВОУТВОРЕНЬ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті проаналізовано аномативні лексико-граматичні лінгвоутворення, які прослідковуються у мовленні комунікантів під час виконання професійних обов'язків. Узагальнено й схарактеризовано найтипівіші порушення лексичних і граматичних мовних норм. На поданому лексичному матеріалі описано типові помилки, які відображають відхилення від загальноприйнятих мовних норм щодо уподібнення змістових значень паронімічних лексем, вживання скалькованих лексем, суржикових утворень, плеонастичних конструкцій. Зазначено, що виникнення гібридних одиниць є наслідком міжмовної інтерференції (буквального перекладу російських лексем з урахуванням фонетико-вимовних норм мови). Зауважено, що паронімічні аномативи створюють комунікативну проблему через незнання комунікантом семантики одного чи обох компонентів паронімічної пари. Проаналізовано приклади найуживаніших у професійному мовленні плеонастичних конструкцій – надлишкових засобів мови, які структурно обтяжують фразу.

Закцентовано увагу на найчастотніших граматичних аномативах, зумовлених порушенням норм дієслівного керування, використанням активних дієприкметників теперішнього часу на -учий(-ючий). З'ясовано, що найпродуктивнішими способами заміни активних дієприкметників є питомі граматичні форми іменників і прикметників. Проілюстровано на конкретних прикладах аномативні конструкції з активними дієприкметниками теперішнього часу та їх нормативні варіанти. Встановлено, що через незнання комунікантами системної організації прийменникового складу у професійному мовленні з'являються спотворені конструкції з прийменниками по та при. Запропоновано можливі способи заміни аномативних прийменникових конструкцій. Зазначено, що професійний комунікант повинен добре орієнтуватися в системі лексичних і граматичних норм, так як неналежне володіння негативно впливає на ефективність професійної комунікативної діяльності сучасних фахівців.

Ключові слова: нормативність, аномативні лінгвоутворення, лексичні аномативи, граматичні аномативи, професійне мовлення.

Постановка проблеми. Нормативність мовлення є складовою професійної компетентності фахівця, оскільки за законами мови відповідно до умов комунікативної ситуації здійснюється спілкування. Унормованість відрізняє професійне мовлення від побутового, оскільки норми єдині й дотримання їх обов'язкове

для комунікантів усіх галузей. Для ефективної й раціональної професійної діяльності сучасному фахівцю замало лише знати дефініції термінів, правильно їх застосовувати у конкретних ситуаціях спілкування, разом з тим вкрай важливо бути комунікативно грамотним, володіти основами культури мови, що передбачають знання стандартів літературної мови, забезпечують точність, зрозумілість, однозначність сприйняття інформації серед колег та конкурентів.

У професійному середовищі унаслідок невмотивованого порушення літературних норм виникають ненормативні лексико-граматичні лінгвоутворення, які негативно впливають не тільки на вміння грамотно викласти думки, правильно й повноцінно донести інформацію до інших, а й на ефективність професійної комунікативної діяльності фахівця. Ненормативне використання лексико-граматичних засобів мови у професійному мовленні й зумовило тему нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормативності української літературної мови на всіх етапах її формування посідає чільне місце в дослідженнях відомих вчених, зокрема М. Сулими, М. Пилинського, М. Жовтобрюха, С. Єрмоленко, О. Пономарева, М. Пентиліук, П. Куляса, Т. Бондаренко, З. Мацюк, Т. Коць, Н. Стратулат та інших. М. Пилинський дослідив прояви впливу суспільства на нормування літературної мови, описав процеси становлення літературних норм. М. Пентиліук досліджувала питання граматичної правильності мовлення; С. Єрмоленко – лексичні, граматичні норми, а також відхилення від них у різних стилях мовлення; Н. Станкевич, З. Мацюк, Н. Бабич, О. Пономарів, Л. Мацько, І. Гарбар – різні аспекти лексичної нормативності фахового мовлення.

Мета статті – проаналізувати найчастотніші лексико-граматичні аномативні лінгвоутворення професійного мовлення. Мета передбачає розв'язання низки завдань: 1) висвітлення порушень лексико-граматичної нормативності у мовленні професійних комунікантів; 2) виявлення ролі мовної норми у професійній комунікації.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми сконцентрували увагу на частотних порушеннях лексичних і граматичних норм, які зазвичай прослідковуються в усному і писемному мовленні професійних комунікантів. Головною причиною появи лексичних аномативів науковці вважають семантичну модифікацію лексем – лексико-семантичний процес, у результаті якого слово втрачає свою семантику і набуває властивос-

тей, що нормативно йому не притаманні [1, с. 14]. Слова вжиті в невласливих для них значеннях, як результат – поява скалькованих лексем на зразок: *зустрічаються помилки* (рос. встречаются ошибки) → *трапляються помилки*; *користуватися підтримкою* (рос. пользоваться поддержкой) → *мати підтримку*; *уволився з посади* (рос. уволился с должности) → *звільнився з посади*; *заклучити договір* (рос. заключить договор) → *укласти договір*; *добитися результатів* (рос. добиться результатов) → *досягти успіхів*; *приймати до уваги* (рос. принимать во внимание) → *брати до уваги*; *перш за все* (рос. прежде всего) → *насамперед, передусім тощо*. Ці гібридні одиниці відтворюють російську вимову в обрамленні української граматичної системи [2, с. 35].

«Українсько-російською недовоговою», «звільгаризованим різновидом мовлення», який виник унаслідок інтерферентного впливу російського мовлення, так суржик називає дослідниця О. Микитюк [3, с. 114]. Прикладом можуть слугувати суржикові утворення на зразок: *на протязі тижня* (рос. на протяжении недели) → *протягом (впродовж) тижня*; *розрахунок налічними* (рос. расчет наличными) → *розрахунок готівкою*; *відправити документи* (рос. отослать документы) → *надіслати документи*; *получити листа* (рос. получить письмо) → *одержати листа*; *заказати справку* (рос. заказать справку) → *замовити довідку*; *звонити по вказаному номеру* (рос. звонить по указанному номеру) → *телефонувати за вказаним номером*; *діяти по обстановці* (рос. действовать по обстоятельствам) → *діяти залежно від обставин тощо*. Безсумнівно, буквальный переклад російських лексем є наслідком міжмовної інтерференції, що й призводить до виникнення лексичних аномативів.

Порушення лексичної нормативності можна спостерігати у нерозрізненні слів-паронімів. Під час мовної взаємодії паронімічні лексеми створюють комунікативну проблему, що виникає через незнання комунікантами семантики одного чи обох компонентів паронімічної пари. Деякі лексичні пари паронімів стають предметом постійних мовних помилок, оскільки обидва слова мають звукову та часткову схожість кореневої морфеми. У мовленні професійних комунікантів і надалі спостерігаємо неправильне поєднання слова *надати* з низкою лексичних одиниць. Ця лексема за своєю семантичною наповнюваністю не може сполучатися зі словом *документи*. Для передання документів до установи чи організації правильно використовувати словосполучення *подати документи*, однак словосполучення *надати слово, надати поміч, надати допомогу, надати кредит, надати приміщення, надати перевагу* є нормативними, так як Тлумачний словник української мови демонструє значення лексеми *надати* як «давати можливість мати щось, користуватися чимось». Неправильно підібране слово може істотно спотворити зміст написаного, призвести до двоякого тлумачення тієї або іншої фрази, надати всьому тексту небажаної тональності [4, с. 147].

Зосередимо увагу ще на одній паронімічній парі: *погоджувати – узгоджувати*. З'ясуємо, яка словосполучка є нормативною: *узгоджувати графік роботи чи погоджувати графік роботи?* Варто пам'ятати, що лексема *узгоджувати* (*узгодження*) зазвичай уживається з прийменником *з*: *узгодити питання з кадровою комісією; узгодження плану заходів з керівником департаменту*. Однак лексема *погоджувати* (*погодження*) вживається у значенні обговорювати що-небудь, доходити єдиної думки, усувати розбіжності в чомусь; уста-

новлювати потрібну взаємодію, координувати. Отож вживаємо *погоджувати проєкт (бюджет, графік, дії)*.

Дослідниця Н. Бондаренко наголошує, що помилковими з погляду норм лексичної сполучуваності є *плеоназми* – поєднання слів, де лиш одне слово є зайвим, що не має додаткової смислової інформації. Обидва слова або зовсім не різняться за значенням (є абсолютними синонімами), або відмінність між ними незначна. Ці слова можуть належати до різних частин мови і мати суміжну семантику [5, с. 19]. Зосередимо увагу на найбільш уживаних у професійному мовленні плеонастичних конструкціях – надлишкових засобах мови, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми: *адреса проживання* (адреса – це і є місце проживання) → *адреса (місце проживання)*; *кваліфікований фахівець* (фахівець – це і є спеціаліст, що здобув певну кваліфікацію) → *фахівець (кваліфікований працівник)*; *колега по роботі* (колега – це і є товариш за фахом) → *колега*; *державний чиновник* (чиновник – це і є держслужбовець) → *чиновник (держслужбовець)*; *тимчасове відстрочення* (відстрочення – це і є тимчасове невиконання своїх обов'язків) → *відстрочення (тимчасове невиконання)*; *надійна гарантія* (гарантія – це і є надійні умови для здійснення чого-небудь) → *гарантія*; *попереднє планування* (планування – це і є заздалегідь визначений порядок дій) → *планування (попередній план)*; *встановлений факт* (факт – це і є встановлена інформація) → *факт* тощо. Багатослів'я виникає, як правило, через незнання семантики слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках того ж предмета, явища [6, с. 174].

Науковиця М. Пентиліук зауважує, що словниковий склад мови сам по собі ще не є мовою, він є тільки необхідним «будівельним матеріалом», саме граматики слугують організаційною основою, без якої неможлива реалізація думки: за законами граматики певної мови організовується словниковий матеріал, слова набувають необхідної форми, оформлюють речення, а відтак мова стає струнким, гнучким засобом спілкування. Без оволодіння граматичною будовою мови неможливе спілкування, донесення власної думки та розуміння інших [7, с. 126]. Особливої увагу заслуговують словосполучки, у яких стрижневі слова (зазвичай дієслова) мають тісний синонімічний зв'язок, але керують різними відмінками на зразок: *повідомити колега* (замість *повідомити колегам*), але *поінформувати колега*; *оволодіти комп'ютерну програму* (замість *оволодіти комп'ютерною програмою*), але *опанувати комп'ютерну програму*; *навчатися мові* (замість *навчатися мови*), але *учити мову*; *характерний професійному мовленню* (замість *характерний для професійного мовлення*), але *властивий професійному мовленню* тощо. Разом з тим слова-пароніми, що є стрижневими у словосполучках, також керують різними відмінками залежного слова. Розглянемо типові приклади: *оснований* (на чому?) *на правилах* – *заснований* (ким?) *науковцем*; *сповнений* (чого?) *сумнівів* – *наповнений* (чим?) *змістом*; *переможений* (у чому?) *у змаганні* – *переможний* (що?) *наступ*; *торкатися* (чого?) *проблеми* – *доторкатися* (до чого?) *до поверхні* також вимагають різних відмінків у залежних словах.

Спотворені конструкції з прийменниками *по* та *при* безпідставно замінюють питомі українські конструкції, що призводить до порушення граматичних норм сучасної української літературної мови. Дослідниця З. Сікорська зауважує, що потрапляють вони у професійне мовлення через незнання його носі-

ями системної організації прийменникового складу [8, с. 93]. Замість скалькованої з російської мови форми місцевого відмінка з прийменником **по** варто вживати граматичні форми: знахідного відмінка з прийменником **на** (*видатки по бюджету* → *видатки на бюджет*); орудного відмінка з прийменником **за** (*по вказівці директора* → *за вказівкою директора*); родового відмінка з прийменниками **з**, **щодо** (*по багатьом причинам* → *з багатьох причин*; *зауваження по роботі кафедри* → *зауваження щодо роботи кафедри*); безприйменникові конструкції (*кошторис по ремонту* → *кошторис ремонту*).

Вживання конструкцій з прийменником **при** нормативне за умови: просторової близькості до якогось предмета (*гуманітарний штаб працює при університеті*); належності до певного складу, до когось (*дипломатичне представництво при міжнародній організації*); супровідних обставини (*при нагоді проконсультую*); присутності когось (*сперечатися при сторонніх*). Водночас аномативними є такі конструкції: *при аналізі наукової роботи* (йдеться про процес) → (замість *під час аналізу наукової роботи*); *при прийнятті рішення* → (замість *приймаючи рішення*); *при обробці даних* → (замість *коли опрацьовують відомості*); *при браку відомостей* → (замість *якщо бракує доказів*) тощо.

Знебачують професійне мовлення невластиві українській мові граматичні форми активних дієприкметників теперішнього часу на *-учий(-ючий)*. Найпродуктивнішими способами їх заміни є питомі граматичні форми іменників і прикметників. Яскравим прикладом слугують аномативні конструкції, у яких активний дієприкметник замінюємо:

- іменником: *завідуючий відділом* (замість *завідувач відділу*); *головуючий на зборах* (замість *голова зборів*); *працюючий в органах держуправління* (замість *працівник органів держуправління*); *керуючий підприємств* (замість *керівники підприємств*); *виконуючий обов'язки директора* (замість *виконувач обов'язків директора*); *управляючий банком* (замість *керівник банку*);

- прикметником: *ведуча організація* (замість *провідна організація*); *вражаючі результати* (замість *разючі результати*); *діючий закон* (замість *чинний закон*); *зберігаючий актуальність* (замість *здободенний (і досі актуальний)*); *існуючі норми* (замість *нинішні (усталені, теперішні) норми*); *супроводжуючий документ* (замість *супровідний документ*); *хвилюючі слова* (замість *зворушливі слова*); *споживаюча потужність* (замість *споживана потужність*); *уточнюючі члени речення* (замість *уточнювальні члени речення*); *обтяжуючі обставини* (замість *обтяжливі обставини*); *обезболюючий засіб* (замість *знеболювальний засіб*); *галоупуюча інфляція* (замість *обвальна, нестримна інфляція*) тощо.

Висновок. Проведений аналіз типових лексико-граматичних лінгвоутворень дозволив дійти висновку, що:

- аномативи у професійному мовленні виникають у результаті невмотивованого порушення літературних норм, є наслідком недостатньої мовної компетентності комунікантів;

- лексичні аномативи найчастіше пов'язані з уподібненням змістових значень паронімічних лексем, вживанням скалькованих лексем, плеонастичних конструкцій;

- неналежне володіння граматичними нормами призводить до виникнення спотворених конструкцій з прийменниками *по* та *при*, вживання не властивих професійному мовленню активних дієприкметників, порушення дієслівного керування.

Отже, можна впевнено стверджувати, що однією із професійних якостей сучасних фахівців є знання лексичних і граматичних норм та безпосереднє дотримання їх у комунікативній діяльності.

Література:

1. Бондаренко Т.Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 18 с.
2. Гарбар І.В., Гарбар А.І. Мовні девіації інтерферентного характеру у сучасній професійно-мовленнєвій практиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2023. № 62. Т. 1. С. 33–36. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.62.1.8>
3. Микитюк О.Р. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : навч. посіб. Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. 438 с.
4. Русецька О.Б. Типологія та стан редагування помилок у сучасних книжкових виданнях. *Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2014. Т. 55. С. 146–150.
5. Бондаренко Н.В. Порушення лексичних норм та шляхи запобігання їх в українському мовленні старшокласників. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 4. С. 16–21. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714007/1/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf
6. Холявко І.В. Роль саморедагування у процесі формування культури писемного наукового мовлення студентів. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер. : Філологічні науки. 2013. Кн. 2. С. 172–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_2_32
7. Пентиліук М.І., Попова О.А. Граматично правильне мовлення як основа запобігання комунікативній девіантності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. «Філологічна». Острого : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 124–131. DOI <https://doi.org/10.25264/2519-2558-2017-68-124-131>
8. Сікорська З.С. Про особливості вживання прийменника *на* у професійному мовленні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Сер. 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 86–93. URL: <https://enpuir.edu.ua/entities/publication/e24daf2c-e152-453a-b1e5-645f8f24e639>

Garbar I., Garbar A. Analysis of non-standard lexical and grammatical linguistic formations in professional communication

Summary. The article analyzes non-standard lexical and grammatical linguistic formations observed in the speech of communicators while performing their professional duties. The most typical violations of lexical and grammatical language norms are generalized and characterized. Based on the presented lexical material, the study describes common errors reflecting deviations from generally accepted language norms, including the conflation of semantic meanings of paronymic lexemes, the use of calqued words, mixed-language (surzhyk) formations, and pleonastic constructions. It is noted that the emergence of hybrid units results from interlingual interference, particularly the literal translation of Russian lexical items with consideration of phonetic and pronunciation norms. It is emphasized that paronymic

non-standard forms create communicative difficulties due to the speaker's insufficient knowledge of the semantics of one or both components of a paronymic pair.

The article examines examples of the most frequently used pleonastic constructions in professional speech, which constitute redundant linguistic means that structurally burden an utterance. Special attention is paid to the most common grammatical non-standard forms caused by violations of verb government norms and by the use of present active participles ending in -uchyi (-yuchyi). It is established that the most productive ways of replacing present active participles involve native grammatical forms of nouns and adjectives. Non-standard constructions containing present active participles and their normative equivalents are illustrated with specific examples. The study also reveals that insufficient knowledge of the systematic organization of prepositional usage leads communicators to employ distorted constructions

with the prepositions *po* and *pry* in professional speech. Possible ways of replacing such non-standard prepositional constructions are proposed. It is concluded that a professional communicator must possess a thorough command of lexical and grammatical norms, as inadequate proficiency negatively affects the effectiveness of modern specialists' professional communicative activity.

Key words: normativity, non-standard linguistic formations, lexical non-standard forms, grammatical non-standard forms, professional communication.

Дата першого надходження статті до
видання: 29.06.2026

Дата прийняття статті до друку після
рецензування: 24.07.2026

Дата публікації (оприлюднення)
статті: 01.10.2026